

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ СХІДНИХ ТА ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ НА ВИБІР ВЛАДИ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

М. І. Кравцов, М. А. Польовий

Анотація. У статті досліджується вплив політичної ментальності східних та західних українців на вибір влади та розвиток публічної політики України. Проаналізовано історичні передумови формування подвійної ідентичності, вплив революцій, воєн та реформ на політичні орієнтації населення. Особливу увагу приділено наслідкам російської агресії після 2014 р., яка сприяла національній інтеграції та поширила західноєвропейські цінності на схід і південь України. Водночас підкреслюється, що ментальні відмінності продовжують впливати на політичний процес, зокрема у питаннях мови, релігії та виборчих уподобань. Запропоновано рекомендації щодо зміцнення громадянської ідентичності та розвитку інклюзивної публічної політики.

Ключові слова: політична ментальність, ідентичність, публічна політика, схід і захід України, російська агресія.

Вступ. Проблема політичної ментальності та ідентичності українців є однією з ключових для розуміння сучасних процесів державотворення та публічного управління. Історично Україна формувалася на перетині різних культурних і цивілізаційних впливів, що зумовило наявність відмінностей у політичних орієнтаціях східних і західних регіонів. Ці відмінності яскраво проявлялися під час виборів, у ставленні до євроінтеграції, НАТО, мовної та релігійної політики. Події після 2014 р., зокрема російська агресія, суттєво вплинули на національну ідентичність, сприяючи інтеграції та поширенню західних цінностей на проросійські регіони. Водночас внутрішні ментальні бар'єри залишаються актуальним викликом для формування єдиної громадянської нації та ефективної публічної політики.

Тема політичної ментальності та ідентичності в контексті державного управління є недостатньо вивченою серед науковців. У контексті цих досліджень можна зазначити Я. Калакуру, Л. Алексієвця та М. Юрія [17, 42, 43], які аналізували поняття менталітету, його різновиди, а також вивчали «малоросійство» як деструктивний фактор української ідентичності. З. В. Бойко [11] виділяла менталітет як образно-художнє відображення дійсності, а В. С. Кобко-Одарій [3] – розрізняла регіональні особливості правового менталітету України. У роботі О. О. Гордійчук [21] визначалась генеза української політичної ментальності.

Метою дослідження є аналіз впливу політичної ментальності східних і західних українців на вибір влади та наслідки цього процесу для публічної політики України, з урахуванням історичних, соціокультурних та сучасних викликів, зокрема війни з Росією.

Основна частина. У контексті менталітету українського народу варто зазначити деякі важливі факти. Історико-культурні та географічні особливості призвели до того, що Україна розташована між Західною та Східною цивілізаціями, що зумовило подвійність ментальності українців із перевагою європейських рис. Це проявилось у суперечках щодо мови, історії та розвитку держави [25], а також до повномасштабної війни з Росією. Історія розділила українців на проєвропейську (західну) та проросійську (східну) ментальність [21, 29], а також сформувала своєрідне поєднання обох політичних культур: це стало характерною рисою українського світогляду – поєднання християнського і язичницького, православного і католицького, кочового і осілого [3, 11, 21, 24, 29, 42]. Українців завжди вирізняли працьовитість, гостинність, доброзичливість, емоційність, рішучість, хоробрість, індивідуалізм, любов до свободи, духовність тощо [3, 11, 21, 24, 29, 42]. Водночас вплив імперій породив негативні риси: заздрість, зрадливість, комплекс меншовартості, пасивність, уникання відповідальності і т. д. [3, 11, 20, 24, 25, 29, 42, 43]. Це відображалось серед митців та інтелігенції, серед яких найвизначнішим в історії був Тарас Шевченко [11, 24, 39, 42], як репрезент незламності й боротьби з «малоросійством» [43]. Мовне питання в Україні й досі є конфліктною темою, яка призводить до деструктивних суперечок [21].

Вплив інших держав створив дві основні ментальності нашої нації. Щодо жителів Центральної України вважається, що вони «перехідні» та постійно коливаються між Заходом та

Сходом, часто аполітичні, бездіяльні тощо [3, 17]. Сучасний мешканець Заходу країни високо цінує науку та техніку, але водночас для нього важливо, щоб це було в мирних цілях [25]. Хоч на території Західної України відбувалась сегрегація українського етносу, західна цивілізація допомогла у створенні інститутів громадянського суспільства. Західні території України апіорі ближче до Заходу, що водночас зовсім не скажеш про «східняків». Вони більш терпимі, пасивні, звиклі, не люблять чинити опір, більш атеїстичні, патерналістські та прагматичні [3]. Більшість східних українців зазнали впливу радянської пропаганди, були історично близькими до Росії, тому значна кількість уже нині немолодого покоління стали репрезентувати типову ментальність «радянської людини» – «*homo sovieticus*», і варто зазначити, що це залишилось в українському генетичному коді [20, 21, 24]. Ця тенденція знаходить вияв у великих містах, адже в міському житті російський менталітет і мова мали більший вплив на українську спільноту, і тут русифікація була більшою [24]. Зрештою це вплинуло на те, що після проголошення незалежності України одна частина людей агітувала за Європу, а інша – хотіла повернутись в СРСР [20]. В. Липинський ще в 1920-х рр. вивів двоїстий образ України: з одного боку – європеїзм, з іншого – тюркізм [11]. Особливістю Сходу України є виправдання авторитарності держуправління для гарантування порядку та стабільності, для Заходу ж характерне виявлення зацікавлення особистості і долучення до розв’язання суспільних та громадських проблем. Для Сходу типовий колективізм у політичній сфері, а для Заходу притаманний індивідуалізм, елітаризм [2]. Тому можна зазначити, що для Заходу України притаманна західна політична культура, а для Сходу – східна.

Цей розбрат у ментальності проявляється і досі в різних регіонах держави, особливо в контексті подій Голодомору: враховуючи дослідження щодо поширення голоду територією України [9], центральна частина України постраждала більше, ніж східна, і тому можна зазначити, що ментальність центру мутувала: українці стали виживати, стали замкнутими через нищення духовних і ментальних цінностей, сильніше захищати свою власність, бо її нищили [40], купувати або вирощувати побільше їжі, і навіть сьогодні багато сімей бережуть їжу, бажаючи «зберегти на чорний день», а ресурси віддають дітям і внукам [40], відповідно це корелюється з тезами щодо ментальності Центру України [3]. Також донині зберігся поведінковий стереотип щодо бажання воювати за власну державу, ще з часів створення УПА [38]. Наприклад, О. Гордійчук вирізняла два типи біхевіоризму українців: «*vita minima*» (ізоляція від світу) і «*vita maxima et heroica*» (героїчний супротив іноді ціною життя) [21]. Цей генотип зберігся: одні готові віддати своє життя добровільно заради захисту держави, поки інші воліють краще пересидіти війну десь в тилу [44] або взагалі стають на бік ворога [5].

Після розпаду СРСР та отримання Україною незалежності у 1991 р. були проведені вибори, на яких із великою перевагою перемогу отримав Л. Кравчук. Він виграв у всіх областях України, крім трьох: Львівщини, Івано-Франківщини та Тернопільщини [33], у де більшу кількість голосів навпаки отримав В. Чорновіл, тому прикметним є той факт, що зразу після проголошення незалежності у деяких областях ще проявився радянський менталітет, адже президентом став колишній член радянського Політбюро, ЦК Компартії СРСР та голова Верховної Ради УРСР. У Галичині, з огляду на результати голосування, цей менталітет викоринився, тому що виборці активно підтримали Чорновола [15]. Новообраний президент після проголошення незалежності обрав переважно прозахідний курс і його державне управління велось з метою зближення з Європою. Варто зазначити, що вибір проєвропейського курсу швидше за все пояснюється фактом, що сам Л. Кравчук був родом із заходу України. Через прозахідну доктрину управління державою представники сходу України вчинили бунт – «шахтарську революцію», через що каденції Кравчука прийшов кінець. Тоді у політичних вимогах помітно проявився менталітет Сходу, спадкоємця радянського світогляду «*homo sovieticus*»: шахтарі стали вимагати змінити управлінську доктрину: покращення відносин із Росією, автономія Сходу та відставка Кравчука, вони були проти кризи, українізації Сходу та конфронтації з Росією.

Під тиском протестів [1, 26], влада в 1994 р. побоялась сепаратизму [28, с. 273] і провела дострокові вибори, на яких переміг Леонід Кучма – уродженець Чернігівщини, який згодом

намагався балансувати між Сходом і Заходом України. Його доктрина адміністрування держави була надто двоякою: з одного боку курс «Україна – не Росія», зближення з ЄС і НАТО, з іншого – авторитарний режим із репресіями (зокрема, справа Гонгадзе) та зближення з Росією, внаслідок підпису «Великої угоди» [26]. Проте одну з головних обіцянок – зробити російську мову державною [14] він не виконав [28, с. 286], хоча саме цим питанням він маніпулював задля отримання голосів виборців на Сході та Півдні України. Саме на виборах 1994 р. стало очевидним розділення нації за ментальністю (Захід і Центр країни голосували за Кравчука, а Схід – за Кучму), але у виборах 1999 р., коли Кучма знову залишився на посту президента, в електоральній поведінці був помітний дуже серйозний дисбаланс: це були єдині вибори в історії України з нечітким політичним вибором електорату всіх регіонів (Кучма і Симоненко), крім заходу України (чіткий вибір Кучми) [34]. Але в цілому, можна вважати, що Кучма був єдиним президентом України, публічна політика якого враховувала інтереси представників обох верств населення, як і східних, так і західних українців.

Правління Ющенка почалось з Помаранчевої революції, яка мала обриси соціального вибуху «західних» українців проти фальсифікації виборів, що мали результат – раптову перемогу «східного» кандидата Януковича у 2004 р. У всіх трьох турах були видні чіткі розмежування між Заходом та Сходом (рис. 1) [35]. Прикметно, що ще тоді Янукович хотів розв'язати проблему революції в авторитарній манері, але отримав чітку заборону від Кучми [28]. Ющенко мав відкриту західну риторику, він проводив реформи, орієнтовані на демократичні стандарти держуправління: конституційні зміни з обмеження влади президента, активізацію співпраці з ЄС і НАТО. Це спричинило напруження у відносинах із Росією, що проявилось у двох «газових кризах». На відміну від Кучми, він відверто обрав прозахідний курс, хоча стосунки з РФ залишалися робочими.

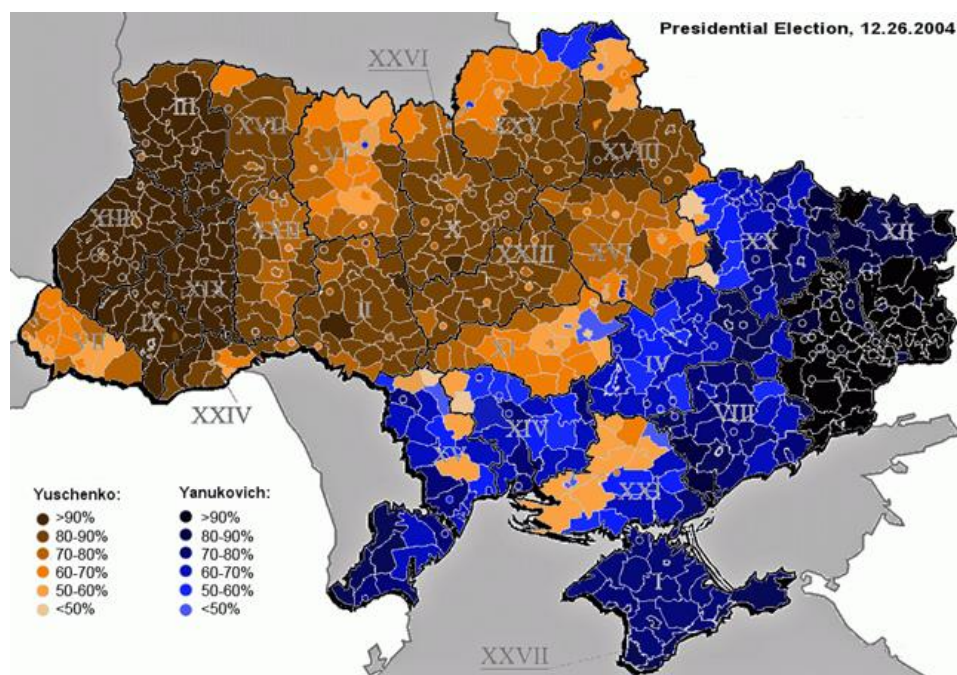

Рис. 1. Президентські вибори у 2004 р. показали надзвичайно чітку різницю між Заходом і Сходом України

Важливим напрямом стала політика національної пам'яті: вшанування жертв Голодомору, відкриття меморіалу в Києві, відродження «Мистецького арсеналу», Батурина, популяризація історії та культури України. Ющенко також прагнув здобути Томос для автокефалії Української церкви, але наштовхнувся на протидію РПЦ [26] – втрутився тодішній патріарх Олексій II. Найгучнішим рішенням стало присвоєння С. Бандері звання «Героя України», що викликало значний резонанс і критику як усередині країни, так і за її межами. Згодом Янукович скасував цей указ, посиляючись на відсутність громадянства України у Бандері, а західні українці пізніше програють всі суди і апеляції [18]. Після проявів на парламентських виборах 2002, 2006 та 2007 рр., а також на президентських 2004 р., номенклатура Януковича прибира-

ла все до своїх рук, він намагався опанувати всю Україну, але громадянське суспільство відповіло непокорю [28, с. 288, 300], проте зрештою він все ж досягнув бажаного.

Спершу ЄС покладав надії на Януковича, вважаючи його реформатором, та сприяв планам підписати угоду про асоціацію [45], але згодом стало зрозуміло, що він узурпує владу: повернув авторитарну Конституцію, обмежив свободу слова та посилив тиск на опозицію. Його режим спирався на номенклатурно-олігархічні зв'язки «донецької мафії», яка привласнювала ресурси держави [19, с. 34, 26, 28, с. 311–312]. Вибори 2012 р. лише погіршили показники відмінності менталітету в Україні [32]. Янукович абсолютно відкрито тяжів до Росії, не враховуючи думку Західної України, і його публічна політика чітко ділила Захід та Схід України. У кінці 2013 р. не було підписано договір про Асоціацію з ЄС, внаслідок чого «західні» українці висловили незгоду та почали протести, які переросли в Революцію Гідності, що закінчила каденцію автократії Януковича [26, 28, 19, с. 38–39]. Після цього Росія анексувала Крим і почала війну на Донбасі, яка згодом переросла в повномасштабну війну. Іронічно, що правління Януковича розчарувало навіть «східних» українців: в кінці 2011 р. його навіть на Сході, за результатами опитування, повністю підтримували лише 11 % електорату [7].

Як вважають дослідники, прихід до влади колишнього злочинця, типового представника східного менталітету В. Януковича та його доктринальний проросійський курс, а також відхід від ЄС спричинили соціальний вибух серед представників західного менталітету – Революцію Гідності, що привело до більшої організованості українського суспільства, але війна на Донбасі, не без допомоги російського диктатора Путіна була спричинена соціальним вибухом уже східних українців, що з одного боку дало величезний поштовх до важливої зміни ментальності серед українського народу [17, 21, 29], але з іншого – дало розбрат серед населення, яке має відмінну ментальність: деякі східні українці і досі мають ознаки «homo sovieticus», у той же час як західні залишились вірними своїй доктрині.

Російська агресія суттєво вплинула на українську національну ідентичність у чотирьох напрямках: трансформація політичного спектра, поширення «західних» цінностей на схід і південь, посилення інтеграції та зростання патріотизму. Після 2014 р. проросійські сили (Партія регіонів, КПУ) втратили позиції й були заборонені, а більшість парламенту вперше отримала чітко проєвропейську орієнтацію. У 2015 р. Росію визнано агресором, а вибори 2014-го сформували конституційну більшість прихильників євроінтеграції. Якщо у 1990-х рушійною силою державотворення були західні українці, а після 2004-го ідентичність поширилася на центр, то після 2014-го вона охопила всю країну, включно зі сходом і півднем. Серед російськомовного населення зросло відчуття української приналежності: вперше на контрольованій частині Донбасу більшість мешканців ідентифікують себе як українці. Українська громадянська ідентичність зберігає етнокультурну основу, але залишається інклюзивною та сумісною з російською мовою. Двомовність стала нормою, а патріотизм базується радше на громадянських, ніж на етнічних чинниках [28, с. 477–478].

Вперше в історії України в 2014 р. у всіх областях (за винятком окупованого Криму) виграв П. Порошенко, тобто його партія. Цей факт став яскравим аргументом, що в умовах війни або критичної загрози українці можуть стати єдиними у своєму виборі і у своїх цілях. Але розбрат ментальності не зник повністю – на фоні одноголосного вибору Порошенка прихований конфлікт Заходу і Сходу так і залишився: це помітно в контексті явки виборців (явка на Сході була значно меншою, ніж на Заході), роз'єднаності щодо вибору кандидата, а також за конкретним кандидатом, який зайняв 2-ге місце в регіонах, та за вибором партії (проросійські партії очевидно отримали більше підтримки у східних та південних областях України) [30, 36]. Показовою також є ситуація на президентських і парламентських виборах в 2019 та 2020 рр., адже змін майже не відбулося. Ментальний розбрат нікуди не зник, бо як і в попередньому випадку – на Сході та Півдні проголосували за проросійські партії та їх кандидатів. Але варто зазначити, що за В. Зеленського в 2019 р. проголосувало все ж більше осіб саме у вищезгаданих регіонах, аніж на Заході та Центрі, проте Львівщина – стала єдиною областю, де тоді перемогу отримав П. Порошенко [31, 37].

Після початку війни з Росією президенти Порошенко та Зеленський припустилися помилок у державному управлінні: замість консолідації нації, зберігався внутрішній ментальний

поділ, хоча й у прихованій формі через зовнішню загрозу. Обидва політики орієнтувалися на Захід, однак зберігали й певні «східні ноти» свого походження (Порошенко з Одещини, Зеленський із Кривого Рогу). Порошенко здійснив конкретні кроки до євроінтеграції: запровадження безвізового режиму з ЄС та закріплення в Конституції курсу на вступ до ЄС і НАТО. Незважаючи на попередні зв'язки з оточенням Януковича та прихильність до УПЦ МП, він зумів різко змінити позицію і став ініціатором отримання Томосу для ПЦУ [19, с. 45–46, 26, 28, с. 161]. Ключове гасло Порошенка «Армія. Мова. Віра» стало неоднозначним у його доктрині управління: з однієї сторони, це об'єднавча ініціатива, яка дала результати – отримання томоса, посилення армії, захист мови. Проте водночас він став фігурантом численних скандалів, які аж ніяк не сприяли єднанню нації: у пункті «армія» – лунали логічні підозри у «кришуванні» своїх бізнес-партнерів у схемах в оборонці; підозрілим було залучення до мирних переговорів проросійського політика В. Медведчука [23]; пункт «віра», у свою чергу, обернувся «релігійними війнами», коли в деяких громадах почали захоплюватися храми рейдерським шляхом [6]. Отже, наведені факти засвідчують, що хоча владою і проводилась політика возз'єднання нації, але насправді вчинялась дискримінація та розділення українців за критеріями мови та релігії.

Зеленський намагався натяками з'єднати Схід та Захід: він мав надзвичайні та безпрецедентні обіцянки [22], які, щоправда, він не виконав [12]. Також уже за час його каденції він натякав щодо доктрини рівності східних та західних українців, на кшталт неважливості назви вулиці та пам'ятників, що викликало надто неоднозначну думку експертів. Експерти звинуватили Зеленського у нещирості, намірі «всидіти на двох стільцях», подальшій поляризації населення, нерозумінні українського сучасного курсу на Захід, нехтуванні українською державністю. Отже, «піднявши питання мови та ідентичності, Зеленський ще більше розколов суспільство» [16, 41].

Повномасштабна війна спершу об'єднала Схід і Захід проти російської агресії, але з часом єдність почала руйнуватися. Відбувалося це через суперечки щодо мобілізації [4], випадки переходу на бік ворога [5, 21, 44], мовні та політичні конфлікти, які активно підживлює Росія, поширюючи наративи про «східняків-зрадників» і «западенців-фашистів» [10, 27]. Додаткову напругу створює поляризація особи Зеленського: суспільство висуває йому обґрунтовані претензії (як-от російський бліцкриг) [8], а інші формують культ особистості [13]. Його «східна ментальність» проявляється в стилі управління: у воєнний час влада обмежила демократичні процеси. Хоча це виправдовується умовами воєнного стану, зазначені обмеження використовується в особистих цілях влади. Як наслідок, у публічній політиці часто враховуються інтереси лише однієї ментальності, що знову породжує поділ на «другий сорт», «фашистів» і «бандерівців».

Висновки. Українське суспільство історично сформоване під впливом різних цивілізацій, що зумовило подвійність ментальності: західноєвропейську та східно-радянську. Ця різниця позначалася на політичних уподобаннях, виборі влади й доктрині державного управління. Попри революції, війни та хвилі реформ, ментальний поділ не зник, а лише трансформувався. Водночас російська агресія після 2014 р. значною мірою сприяла формуванню єдиної громадянської ідентичності, зростанню патріотизму та поширенню «західних» цінностей на схід і південь. Однак приховані суперечності залишаються, проявляючись у політичних виборах, питаннях мови, релігії та ідентичності, на що публічна політика вищих ешелонів вплинути не може. Навіть у воєнний час виникають розбіжності між різними ментальними групами. У майбутньому влада все ж повинна будувати балансує державне управління, яке б враховувало інтереси та особливості кожного українця, а не навпаки – розділяло населення за регіонами, сортом, мовою чи релігією. Державі варто формувати громадянську ідентичність, яка поєднує культурну, мовну та релігійну багатоманітність, але не допускає нав'язаних російських наративів, а також дискримінації та сегрегації. Державі необхідно впроваджувати програми культурного, освітнього та молодіжного обміну між сходом і заходом для зниження регіональних упереджень, а також уникати маніпуляцій та сегрегацій за мовними чи релігійними питаннями, що штучно поглиблюють розкол. Потрібно системно боротися з дезінформацією та про-

пагандою, які навмисне загострюють ментальні відмінності, і на законодавчому рівні покращувати умови для активної участі громадян у процесі ухвалення рішень, що зміцнить довіру до влади і зменшить ризики поляризації.

Abstract. The article examines the influence of the political mentality of eastern and western Ukrainians on the choice of government and the development of public policy in Ukraine. The historical prerequisites for the formation of a dual identity, the impact of revolutions, wars and reforms on the political orientations of the population are analyzed. Particular attention is paid to the consequences of Russian aggression after 2014, which contributed to national integration and spread Western European values to the east and south of Ukraine. At the same time, it is emphasized that mental differences continue to influence the political process, in particular in matters of language, religion and electoral preferences. Recommendations are offered for strengthening civic identity and developing inclusive public policy.

Keywords: political mentality, identity, public policy, east and west of Ukraine, Russian aggression.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Щербань О. 1993 рік: Протести шахтарів, знецінення валюти та перший мобільний зв'язок. *Investory*. 2021. URL: <https://surl.li/qvralk> (дата звернення: 31.08.2025).
2. Шеховцова-Бурянова В. А. Особливості регіональної ідентичності українців. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Національний університет «Одеська юридична академія». 2021. № 29. С. 54–58. URL: <https://surl.li/xsfgmh> (дата звернення: 29.07.2025).
3. Кобко-Одарій В. С. Регіональні особливості правового менталітету українського етносу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 8–11. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2019/4.pdf (дата звернення: 28.07.2025).
4. «Викрадачі людей»: NYT пише про порушення під час мобілізації в Україні. Що каже влада? *BBC News Україна*. 2023. URL: <https://surl.li/mmmnrg> (дата звернення: 13.08.2025).
5. Хамстер Ж. Від матушки УПЦ до брата АТОшника: як українці стають агентами росіян і що отримують за зраду. *TELEGRAF*. 2024. URL: <https://surl.li/ujojkw> (дата звернення: 28.08.2025).
6. Війна за храми. *LB.ua*. 2018. URL: <https://surl.li/xrcrtm> (дата звернення: 09.08.2025).
7. Дорош С. Два роки після обрання Януковича: незадоволені всі. *BBC News Україна*. 2022. URL: <https://surl.li/cc/rxsgzd> (дата звернення 08.08.2025).
8. Янковський О. «Дороги замість безпеки». Чи був готовим південь України до війни? *Радіо Свобода*. URL: <https://surl.li/rwbtic> (дата звернення 13.08.2025).
9. Дослідження демографії Голодомору 1932–1933 рр. *Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України*. URL: <https://www.idss.org.ua/holodomor> (дата звернення: 25.07.2025).
10. «Западенці» VS «східняки»: як росіяни роками розколювали Україну. *GORSOVET*. 2024. URL: <https://surl.li/mymblx> (дата звернення: 14.08.2025).
11. Бойко З. В. Менталітет як образно-художнє відображення дійсності. *Культурологічна думка*. 2016. № 10. URL: <https://surl.li/digulp> (дата звернення: 27.07.2025).
12. Зеленський не виконав своїх основних передвиборчих обіцянок трирічної давнини. *ЦЕНЗОР.НЕТ*. 2022. URL: <https://surl.li/cc/optxuw> (дата звернення: 11.08.2025).
13. Фаріон І. Із Зеленського роблять Кім Чен Ина. *Високий замок*. 2022. URL: <https://surl.li/pbnrcu> (дата звернення: 13.08.2025).
14. Золотарьова Я. Історія виборів: дострокові вибори Президента України у 1994 році. *Опора*. 2021. URL: <https://surl.li/jjmken> (дата звернення: 03.08.2025).
15. Золотарьова Я. Історія виборів: перші вибори Президента України. *Опора*. 2021. URL: <https://surl.li/cc/pihair> (дата звернення: 03.08.2025).
16. Щеткина Е. «Какая разница». Зеленский проговорился, что сделает с историей Украины. *DSNEWS.UA*. 2020. URL: <https://surl.li/oiefai> (дата звернення: 11.08.2025).
17. Алексієвцев Л., Юрій М.. Менталітет і його різновиди. *Україна – Європа – Світ: міжнародний збірник наукових праць. Історія, міжнародні відносини*. 2019. Вип. 23. С. 36–48. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/16790> (дата звернення: 13.07.2025).
18. Львівська облрада вимагає повернути Бандері звання Героя України й оголосила 2021-й роком Коновальця. *Радіо Свобода*. 2021. URL: <https://surl.li/thplrp> (дата звернення: 04.08.2025).
19. Кравцов М. І. Авторитаризм в Україні в площині президентської вертикалі: минулі та майбутні тенденції: кваліфікаційна робота на здобуття наук. ст. бакалавра. Хмельницький нац. ун-т. Хмельницький, 2024. 106 с. URL: <https://surl.li/cc/tknzsu> (дата звернення: 07.08.2025).
20. Бойко О. Д. Національний менталітет / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-71042> (дата звернення: 13.07.2025).
21. Гордійчук О. О. Генеза української політичної ментальності. *Політичне життя*. 2024. № 3. С. 73–80. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/16383> (дата звернення: 27.07.2025).

22. Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського. URL: <https://program.ze2019.com/> (дата звернення: 11.08.2025).
23. Заболотний Н. Петро Порошенко | 2014–2019. *Центр спільних дій*. 2021. URL: <https://surl.lt/mqnpjme> (дата звернення: 09.08.2025).
24. Причина, чому ми такі, чи привід, щоб не змінюватись: що таке менталітет та якою є ментальність українців. *Galinfo*. 2023. URL: <https://surl.li/mrxcun> (дата звернення: 13.07.2025).
25. Троцько М. Про менталітет українців на основі оповідання Леся Мартовича «Стрибожий дарунок». *Листи до приятелів*. 2021. URL: <https://lysty.net.ua/mentality/> (дата звернення: 27.07.2025).
26. Червоненко В. П'ять президентів України: чим вони запам'ятались. *BBC News Україна*. 2019. URL: <https://surl.lu/pzouyr> (дата звернення: 04.08.2025).
27. Терещук Г. Регіональні відмінності України – інструмент спекуляцій політиків і влади. *Радіо Свобода*. 2013. URL: <https://tinyurl.com/44ezwzjb> (дата звернення: 16.08.2025).
28. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / пер. з англ. А. Павлишина. Київ: Дух і Літера, 2018. 560 с. URL: <https://surl.li/aqkzhp> (дата звернення: 05.08.2025).
29. Андрійчук Т. В. Українська ментальність та імператив України. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. Світоглядно-методологічні основи соціальної роботи*. 2015. № 1(5). URL: <https://surl.li/tosaeb> (дата звернення: 27.07.2025).
30. Кіреєв А. Україна. Вибори у Верховну Раду 2014. *Електоральна географія*. URL: <https://surl.lu/vhfwpg> (дата звернення: 08.08.2025).
31. Кіреєв А. Україна. Вибори у Верховну Раду 2019. *Електоральна географія*. URL: <https://surl.li/pwffym> (дата звернення: 10.08.2025).
32. Кіреєв А. Україна. Парламентські вибори 2012. *Електоральна географія*. URL: <https://surl.li/bqgnnb> (дата звернення: 07.08.2025).
33. Кіреєв А. Україна. Президентські вибори 1991. *Електоральна географія*. URL: <https://surl.lu/etncsn> (дата звернення: 03.08.2025).
34. Кіреєв А. Україна. Президентські вибори 1999. *Електоральна географія*. URL: <https://surl.li/lrldos> (дата звернення: 03.08.2025).
35. Кіреєв А. Україна. Президентські вибори 2004. *Електоральна географія*. URL: <https://surl.li/plugvg> (дата звернення: 04.08.2025).
36. Кіреєв А. Україна. Президентські вибори 2014. *Електоральна географія*. URL: <https://surl.cc/aupodv> (дата звернення: 08.08.2025).
37. Кіреєв А. Україна. Президентські вибори 2019. *Електоральна географія*. URL: <https://surl.li/fodknd> (дата звернення: 10.08.2025).
38. Українська повстанська армія. *Український інститут національної пам'яті*. 2016. URL: <https://surl.lu/lssmbg> (дата звернення: 26.07.2025).
39. Терещенко Ю. Чому Російська імперія не змогла асимілювати українців у XIX столітті. *Український тиждень*. 2022. URL: <https://surl.li/lbtqfl> (дата звернення: 24.07.2025).
40. Як Голодомор впливає на Україну сьогодні? *Ukrainianer*. 2020. URL: <https://surl.lu/nmcvwn> (дата звернення: 28.07.2025).
41. «Яка різниця». Що насправді хотів сказати Зеленський? *BBC News Україна*. 2020. URL: <https://surl.lu/aaqaum> (дата звернення: 11.08.2025).
42. Калакура Я. Ментальність як концепт гуманітаристики. *Україна–Європа–Світ*. 2017. Вип. 19. С. 373–385. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9453> (дата звернення: 11.07.2025).
43. Калакура Я., Юрій М. Малоросійство як руйнація української ідентичності. *Україна–Європа–Світ / Ukraine–Europe–World: міжнародний збірник наукових праць. Історія, міжнародні відносини*. 2020. Вип. 24. С. 187–198. URL: <https://surl.li/ekavdd> (дата звернення: 26.07.2025).
44. Орел М. «Я не хочу бути мертвим героєм, хочу бути живим ухилинтом». Як тікають від армії і що з цим робити. *Hromadske*. 2023. URL: <https://surl.cc/mnkrqd> (дата звернення: 28.07.2025).
45. Зілгалов В. Янукович стає чимось більшим, аніж Кучма (європейська преса). *Радіо Свобода*. 2010. URL: <https://surl.lt/deokxz> (дата звернення: 07.08.2025).